

Píše Kathrin Janka

(E*forum, 28. 06. 2017)

Knihla **Tilmana Kastena *Historismuskritik versus Heilsgeschichte (Kritika historismu versus dějiny spásy)*** je komparatistickou prací, jakých bychom si v česko-německém kontextu přáli více. Disertace, obhájená roku 2014 na Univerzitě ve Freiburgu, srovnává dvě monumentální historická románová díla - román *Wallenstein* (Valdštejn) od Alfreda Döblina (vyšel poprvé v Berlíně roku 1920, česky v Praze roku 1931) a *Bloudění* od Jaroslava Durycha (poprvé v Praze roku 1929, německy v Mnichově roku 1933).

V trojí metodě zkoumání, historicko-teoretickém přístupu, zaměření na dějiny recepce i koncentraci na analýzu se práce Tilmana Kastena ukazuje jako znalá, pečlivá a originální. Analýza probíhá ve třech hlavních kapitolách, které staví jedna na druhé. Zabývají se poetikou žánru a naratologií (2. kap.), dějinami látky, jež osvětlují kresbu Valdštejnovy figury a jeho okolí (3. kap.), a historií recepce děl (4. kap.). Jestliže by rozbor německo- a českojazyčného díla setrval v omezené linii jednoho národního kontextu, zatarasil by se pohled na část historických a kulturněvědných faktů, a byla by tak ignorována historická a mnohočetná propletenost obou literárně-duchovních sfér. Kasten svým naprosto přesným, textově analytickým okem a s historickým přehledem vytváří příspěvek k „intenzivnější literárněhistorické kontextualizaci textů“ (s. 322).

Přínosem pro německého čtenáře je v každém případě uchopení specifických, jemu pravděpodobně neznámých témat, jako je třeba „katolická literatura“ v Československu nebo specifická role historického románu v kontextu českého národního obrození, stejně jako exkurzy k ženskému ideálu (s. 275 nn.), mariánské zbožnosti (s. 277 n.), barokní módě apod. Naopak pro český kontext recepce, jenž je tradičně pevněji ukotven v literárněhistorickém paradigmatu a méně zaměřen na textovou analýzu, jsou podnětné přístupy naratologicky a látkově založené komparativní analýzy, které nezkoumají bezprostřední vzájemné vlivy. Zajímavý, ale riskantní mi naopak připadá pokus profilovat Durychovu narativní poetiku jako individuální poetiku směřovanou k dějinám spásy v kontextu katolické moderny a toto zpětně klasifikovat jako faktický důkaz z oblasti výzkumu recepce.

Kasten staví svou žánrově poetickou analýzu celkové románové struktury na pragmaticky fundovaném pojmu fikce, který je odvozen z teorie a historie historického románu. Literární text se tak - s oporou v teorii řečových aktů a/nebo v systémově teoretických předpokladech - dostává do „širších komunikačních souvislostí“; fikcionalita je chápána „ne jako vlastnost textů, ale jako ‚modus‘ [...] komunikace“

(s. 35 n.). Z toho lze vyvodit dalekosáhlou kontextualizaci a historizaci textů nazíraných jako fikcionální. Na tomto základě „nedělají z historického románu fiktivní text ‚primárně‘ textové atributy“, ale mnohem spíše „historicky proměnná pravidla a konvence komunikačních společenství, na jejichž pozadí je text jako ‚fikcionální‘ produkován a recipován“ (s. 36). Hlavní pozornost je tak zaměřena na recepci a Kasten v dalším textu prokazuje, že je imanentní struktura obou románů, která odpovídá specifickému, modernímu paradigmatu.

K dalšímu podepření takového pojmu moderny Kasten předkládá – v analogii k manifestům „zástupců ismů“ (s. 49) – paratextuální výroky, ve kterých oba autoři zaujali stanovisko ke svým valdštejnovským románům (s. 51) a pro něž spolu s Genettem postuluje „bezprostředně funkcionálně pragmatickou souvislost s romány“ (s. 53). Klasifikuje je jako „součást nejtěsnějšího textového okolí, resp. literární komunikace“, jako „epitexty“, které „se cíleně snaží působit na (literární) veřejnost“ (tamt.). Na základě toho je interpretuje coby bezpodmínečný klíč k porozumění poetice obou románových autorů (s. 19). Důležitá hesla při zařazení obou autorů pod jeden pojem moderny – opřené nejen o „normativně estetická kritéria“ – jsou kromě „porušení tradice“ (s. 319) – u Döblina ho Kasten nalézá spíše doloženo v „esteticko-normativní perspektivě“, u Durycha více v „sociálně historických aspektech“ –, také „fragmentace kontinuálního vyprávění“ (s. 148 nn.) a „aktivace čtenáře“ (s. 151 n.). Rozvolnění narativní koherence v obou románech navíc dle Kastena vede k pochybám o „myšlence, že historie odpovídá uspořádanému a přehlednému procesu“ (s. 154).

Nicméně zatímco je podle něj u Döblina viditelný medicínsky fundovaný „sklon k pozorování“, doprovázený narativní strategií „showingu“ (s. 230) a směřující k osvobození „sil materiálu“ resp. slova ve své vlastní dynamice, je pro Durychovu „ironickou“ (s. 82) recepci pramenů fundamentální pouto k „historické pravdě“ (s. 75). Podle Kastena Durych subjektivně vybírá a zvažuje historicky garantovaná fakta v rámci polyperspektivní, dialogicky vystavěné narativní konstrukce, čímž směřuje k vytvoření „perspektivy dějin spásy“ v „jádru veškerého historického vývoje“ (s. 83). Durych je tím zařazen do kontextu sporu o modernu, přesahujícího české národní prostředí, v němž šlo o vztah Božího stvoření a empiricko-vědeckého poznání světa (s. 84 n.) a který probíhal v katolické církvi kolem roku 1900 a po něm.

Stěžejním tématem obsáhlé kapitoly o historii látky je profilování Durychova valdštejnského románu coby alternativního, dějinami spásy fundovaného konceptu dějin českých zemí (srov. zde mimo jiné poznámky ke Komenského *Labyrintu světa a ráji srdce* jakožto „centrálnímu intertextu tohoto románu“ a „historické synekdoše“, s. 269). Kasten analyzuje rozdíly v zacházení autorů se zkušeností civilizační moderny. Zatímco Döblin reaguje na s tím související ztrátu suverenity člověka vůči přírodě návratem do „přírodně-mystické dimenze skutečnosti“ (s. 317), Durych konstruuje na základě kontrapunkticky vystavěného milostného příběhu rebela Jiřího a hezké Španělky Andělky spásně historickou perspektivizaci ve znamení lásky (s. 274).

V motivu „Čecha, který se odcizil svým národním kořenům,“ (s. 267) se Durych chápe jednoho z tradovaných argumentačních vzorců látkové tradice, který Valdštejna morálně odsuzuje, a obrací ho proti „narativu oběti“ (s. 269) o smrti národa po bitvě na Bílé hoře převládajícímu v paměťové kultuře. Podle Kastena Durych kromě toho zpochybňuje nacionálně česky zbarvené „přikrášlování a instrumentalizaci národa“ v tehdejší diskursu, ale „kategorii národa, [...] chápanou ve smyslu dějin spásy“ (s. 268) hodnotí pozitivně. Román tak koncipuje jiné dějiny Čech, v čemž Kasten vidí Durychův specifický příspěvek k historii látky, kterým polemicky zasahuje do politických a národnostních diskursů tehdejší doby (s. 269). Jako potvrzení mu slouží vzájemné vlivy v recepci obou románů: Recepce *Valdštejna*, překladu Döblinova *Wallensteina*, byla podle Kastena v Československu instrumentalizována v rámci „sporu o českou historii“ za účelem kritiky autora velice úspěšného *Bloudění* a jeho katolického pojetí dějin (s. 375).

Zajímavým aspektem i jinak velmi informativní kapitoly o recepci je přijetí *Friedlandu*, „germanizovaného“ německého překladu *Bloudění* od židovského autora a překladatele Paula/Pavla Eisnera vydaného roku 1933 (s. 383 nn.).

V německojazyčném kontextu bylo kromě jiného slyšet také hlasy vychvalující „lidovou národní zemitost“ románu (s. 393), z dnešního pohledu zároveň odkazující na labilnost takového moderně-konzervativního, kulturněkritického myšlení, a na jeho kompatibilitu s některými aspekty nacionálněsocialistického „lidově národního společenství“. Na tomto místě by bylo možné navázat kritickou analýzou moderně katolického projektu (jenž přesahuje český národní kontext), která by stranou veškerých kontextem propojených a literárněhistorických rehabilitačních snah ještě jednou hlouběji prozkoumala společné ideové kořeny „národně zemitých“ a moderně-konzervativních myšlenkových proudů - např. s odkazem na mystické tendence.

Naratologický pokus určit podle Kastenovy kontextové teze (tzn. stranou tradičních „normativně estetických“ kritérií výzkumu moderny) specifické atributy „moderny“ tak, že vyloučíme její běžné textové znaky, stáčí interprety i recipienty stejnou měrou zpátky k tématu a látce: tedy k sémantické kategorii, jejíž koncepce dle autorovy teze podléhá historizované recepci určované mimotextovými aspekty. A recepce je - jak Kasten sám připouští - v Durychově případě spíše „konzervativní“ do té míry, že chce svět v krizi upozornit na zapomenutou perspektivu dějin spásy. Ukazuje se zde, že uniknout tradovaným rysům „moderního psaní“ možná přece jen není tak snadné: Vyloučíme-li estetická kritéria, vystavujeme se nebezpečí, že znovu zabředneme do čistě epochální/historizující klasifikace. Na sémantické rovině je koneckonců obrat proti konzervativně-udržovacímu stanovisku nedílnou součástí tradičních definicí moderny. Samozřejmě lze také v „moderních časech“ myslet „konzervativně“ - např. s perspektivou dějin spásy - a toto myšlení halit do inovativních forem. Stane se tím ale konzervativní myšlení moderním, když nezohledníme formu jakožto modernizující prostředek? Respektive i když to uděláme...? Přestože Durychův román posouvá v rámci katolického diskursu a církevněhistorické dimenze sporu o (anti)modernu hodnoty smyslového vnímání, skutečnosti a lásky směrem k „modernímu“ pólu,

zůstává v tomto ohledu „hermafroditem“ – a pokus prohlásit takové obojetnictví (také a právě oklikou skrze zařazení paratextů coby „epitextů“) quasi ex cathedra za vlastní žánrově specifické moderní paradigma, nedokáže alespoň autorku této recenze zcela přesvědčit.

Přeložila Petra Grycová

Tilman Kasten: *Historismuskritik versus Heilsgeschichte - Die Wallenstein-Romane von Alfred Döblin und Jaroslav Durych* [Kritika historismu versus dějiny spásy – Valdštejnské romány Alfreda Döblina a Jaroslava Durycha]. Köln / Weimar / Wien: Böhlau, 2016 (Intellektuelles Prag im 19. und 20. Jahrhundert, sv. 11), 492 s.

www.ipsl.cz